

İBN KEMAL DİVANI'NIN TENKİTLİ METNİNİN TENKİDİ

M. A. Yekta SARAÇ*

Son yıllarda neşrolunan divanlardaki artış klasik edebiyatımız hatta umumi olarak Türk edebiyatımız üzerinde çalışma yapanlar için sevindirici bir gelişmedir. Bu güzel gelişmeyi gölgelendiren husus ise bu divanların neşrinde bir usulsüzlüğü, aceleden kaynaklanan bir ihmalkarlığın ortaya konan eserler ve bu eserlerden istifade eden ve bunlar üzerine fikir bina edenlerin yanıtılmasına sebebiyet verecek nisbette oluşudur. Bu cümleden olarak bu yazımıza Yard. Doç. Dr. Mustafa Demirel'in hazırlamış olduğu İbn Kemal Divanı'nın tenkidli metnini konu edineceğiz¹. Aynı şahıs ve aynı konu ile ilgili çalışması olan birisi olarak incelediğimiz bu kitapla alakalı mülahazalarımızı kaydetmek istiyoruz.

1. Sayın Mustafa Demirel, Önsöz'de "İbn Kemal... mükemmel ve müretteb divan meydana getirmiştir" demektedir. "Bu cümleden ortaya konulduğu iddia edilen metnin "mükemmel ve müretteb" bir divan olduğu anlaşılmaktadır. Bir divanın "mükemmel ve müretteb" vasfını haiz olması o divanın nazım şekilleri itibariyle ideal kadroyu bulundurması veya bu ideal çerçeveyi yakalayamasa bile mümkün olduğunca yaklaşması ile mümkün olur. Bu vasfı bulandıran divanlar diğer divanlardan "müretteb" kaydıyla ayrılır². Sayın Demirel'in çalışmasında ise iki kaside, bir murabba, 365 gazel mevcut olup bu şekilde nitelenmeye müsaid değildir. Aslında ortaya konan metnin, ortaya konulduğu şekliyle "Kemal Paşazade'nin Divanı'ndan seçmeler" niyetiyle arzetmektedir³.

2. Önsöz'de "İbn Kemal Divanının yazmaları bugüne kadar ayrı ayrı ele alınıp ciddi bir edisyon kritiği yapılmamıştır denilmekte ve "biri matbu beş nüsha üzerinden tenkitli metnin tesbit edildiği" söylenmektedir. Divan yazmalarının ayrı ayrı ele alınıp incelenmesinden neyin kastedildiğini kavrayamamakla beraber "bu-

* Doç. Dr. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi.

1 *İbn Kemal, Divan - Tenkidli Metin*, (Hazırlayan. Yard. Doç. Dr. Mustafa Demirel), İstanbul, 1996

2 bkz. Omer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", DİA, c. 9, (İstanbul, 1994), s. 398.

3 Bizim hazırladığımız Kemal Paşazade'nin Divanı ise münacaat, naat ve hulefa-yı raşidini öven kasideleri, mesnevi tarzında manzumeleri dörtüzü aşan gazeli ve mukataaları bihakkın müretteb divan vasfını yakalamıştır. Bu hususu Kemal Paşazade ile ilgili yazmış olduğunuz kitabımızda sarahaten ifade etmiştik.

güne" kadar kaydını bugüne de teşmil edip Sayın Demirel'in çalışması da dahil olarak İbn Kemal'in Divanı'nın ciddi bir edisyon kritiğinin yapılmadığını kabul edebiliriz. Eğer o "biri matbu beş nüsha" "ciddi bir edisyon kritik" için yeter sebep ise aynı nüshalardan yapılan aynı mahiyetteki -bibliyografyaya alınmayan- İ. Ü. Edebiyat Fakültesi'nde yapılan bir mezuniyet çalışmasının mevcut olması dolayısıyla⁴ ortaya konan metin ile ilgili "bu güne kadar edisyon kritiği yapılmamıştır" ifadesi yanlış olmaktadır. İşin doğrusu şudur: Evet, Kemal Paşazade'nin Divanı'nın ciddi bir edisyon kritiği neşrolunmamıştır. Sayın Demirel'in çalışması da işareti ettiğimiz mezuniyet çalışmasını aşamamıştır.

3. Sayın Demirel'in bibliyografyasının neyi ifade ettiğini, bibliyografyasında yer verdiği eserler ile ilgili ne gibi bir usul takib ettiğini maalesef anlayamadık. Gönül isterdi ki bu çalışma ile doğrudan bir alakası olmayan Prof. Dr. Saadeddin Buluç'un *Dursun Fakih'in Gazavatnamesi*, Prof. Dr. Kemal Eraslan'ın *Nesâyimu'l-Mahabbe'si*, Agah Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatında Şehrengizler'i*, Prof. Dr. Mustafa Özkan'ın *Cinani, Hayatı ve Eserleri*, Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu'nun *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, isimli eserlerinin protokol icabı (!) yer bulduğu bibliyografyada bizim kaleme aldığımız doğrudan Kemal Paşazade'yi konu alan çalışmamız da⁵ yer alsaydı.

4. Kitabın "Giriş" kısmında yazar Şeyhulislam Kemal Paşazade'nin hayatı ve eserlerini ele almaktadır. Bu iki kısım, biri 1966, diğeri 1967 tarihini taşıyan İsmet Parmaksızoğlu'nun M.E.B.'nin neşrettiği İA'daki "Kemal Paşazade" maddesi ile N. Atsız'ın Şarkiyat Mecmuasının 6. ve 7. sayılarındaki makalelerinden özetlenmiştir. Halbuki her iki yazı da eksiktir ve ikincisi yanlış ve yanıltıcı bilgiler de bulundurmaktadır. Gerek hayatı ve şahsiyeti gerekse eserleri ve edebî kişiliği ile ilgili farklı ve yeni bilgiler bulunduran çalışmamızdan lütfen istifade edilseydi her halde bu bölümde düşülen hatalardan uzak kalınabilirdi.

Yine bu bölümdeki "kaside ve bazı gazellerinde ağdalı bir dil kullandığı" hükmünü kabul etmediğimizi, lirik şiirlerine örnek olarak mersiyesinin gösterilmesini anlayamadığımızı, dokuz bendden müteşekkil murabbainın niye dokuz murabba olarak nitelendiğini garibseddiğimizi de söylemek isteriz.

Neşre hazırlanan Divan'ın kadrosu ve "Giriş" kısmında verilen bilgilerle ilgili bu kısa hatırlatmalardan sonra neşre alınan şiirler ile ilgili bazı tespitlerde bulunmak istiyoruz.

5. *Vezne hakimiyetsizlikten doğan yanlış okumalar:*

- "Ger olmasa idi ara yirde tercemân hançer" (2. kaside/19). Doğrusu: "Ger olmasaydı";
- "kaşların tâkın yüzünde gören aydurur iy sanem" (49. gazel/7). Doğrusu: "eydür";

⁴ Bilsen Özçelik, *Kemal Paşazade Divanı*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Mezuniyet Çalışması, 1965-66.

⁵ M. A. Yekta Saraç, *Şeyhulislam Kemal Paşa-zâde Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Bazı Şürleri*, İstanbul, 1995.

- "İşiden sözünü lütf-ı tab'ın tahsîn ider" (58. gazel/7). Doğrusu: tab'ını;
- "Ne denli dökse göz yaşın bağrum katı yuyılmaz" (199. gazel/5). Doğrusu: "yaş";
- "Hâlini bir dille söyler ki ehl-i hâl anlar anı" (288. gazel/5). Doğrusu: "k'ehl-i";
- "Ebr-i hatuñ gibi gün hâyil olur baht-ı siyâh" (316. gazel/5). Doğrusu: "hattuñ";
- "Artuk olur lezzeti şeker mükerrer olıcak" (327. 2./2). Doğrusu: "şekker".

6. Kafiye ve redif hususundaki bilgi eksikliğinden doğan hatalar:

Bir gazelde kafiye tekrarının büyük bir hata olacağı hatta o gazelin tekrarlanan kafiyesinin bulunduğu beytin kafiyesiz sayılacağı malumdur. Fakat elimizdeki neşirde bu dikkati göremiyoruz. 92 ve 199. gazelde bu hata işlenmiştir. 203. gazelde de hilal redifli gazelin son beytinde mısra sonunda redif olan hilâl'in yazılış benzerliğinden dolayı "melâl" olarak okunması eminiz ki şairimizin ruhunu melâlâle sevketmiştir. Halbuki redif meselesi edebiyatımızın -şekil ile alakalı- en basit meselelerindedir.

246. gazelde ise kafiye 1. beyitte "Musî" ve "Kisrî", 2. beyitte "Mesihâ", 3. beyitte "tecellî", 4. beyitte "Süreyyâ", 5. beyitte ise "güher-zâ" olarak farklı farklı arz-ı endam etmişlerdir. Doğrusu 1. ve 3. beyitlerin diğer beyitlerle kafiye kılınarak okunmasıdır.

297. gazelde de "... benzer âyîne", "eyler âyîne", "ezber âyîne" şeklinde süren mısra sonları 6. beyitte mısraın "Dirler ki jeng olur turucağız tiz ayine" şeklinde okunuşla karşımıza çıkmakta. "Ayine"lerin redif olunduğu bilindiğine göre revisi "r" olan bir kafiyenin bulunması gerekmektedir. Mana açısından da "tiz" in beyitte yersiz olduğu da göz önünde tutularak bunun ibarenin manasına münasib "ter" şeklinde okunması gerekmektedir.

331. gazelde de "Işk şâhının hayâl-i kâmetüñdür sancağı / Âhum odı şu'lesi ol sancağın dil yaprağı" diye okunan matla beytinde sancağın yaprağının ne ifade ettiği doğrusu anlaşılamiyor. Fakat gazelin son beytine gelip ikinci mısraın "Berg-i sebz içinde gûyâ görünür gül yaprağı" olduğunu görünce ve kafiyenin bir gazelde tekrarlanmaması gerektiği prensibi ile ilk beytin ikinci mısraındaki mananın anlaşılmalığı telif edince ilk mısraın son kelimesinin "bayrağı" olması gerektiğini anlıyoruz.

7. İhmalkarlıktan doğan tashih hataları:

Her matbu eserde tashihi atlanmış dizgi hatalarının bulunduğunu ve bundan bütünüyle uzak kalabilmenin pek güç olduğu malumdur. Bununla birlikte metin neşirlerinde bunun asgaride olması gerekmektedir. Sayın Demirel'in hazırladığı kitapta ise tashih hataları okuyucu bıktırarak nisbettedir. Bunlardan birkaçı: kılna (kılına) 10. gazel/5; hattı lebi (hatt-ı lebi) 17. gazel/3; cananın (cananın) 31. gazel/1; göstermed (göstermedi) 31. gazel/2; vâ (var) 35. gazel/3; âşkun (âşıkun) 107. gazel/5; itmedügün (itdügün) 282. gazel/2. vd...

8. *Eski metinlerde aşinalığın ve bilgi birikiminin azlığı, ibare üzerinde düşünmeme/anlıyarak okumama, yazılışları benzer harfleri birbirine karıştırma gibi sebepler dolayısıyla yanlış okumalar:*

1. gazelin, 1. beytinin ilk mısraı: "Eyyühes-sâkî lenâ da' ma keder huz ba-sa-fâ". Beytin ikinci mısraı, bu mısraın şairane tercümesi olup bu beyit mülemmadır.

Arapça bir mısrada Farsça bir edatın tek başına bulunmasının izahı yoktur. bâ diye okunan kelime "mâ"dır. Aslında bu mısra mesel olmuş "Da' ma keder huz ma safâ" sözünden iktibastır.

- "Bulmazsa bâğ-ı visâlinde n'ola berg-i nevâ" (8. gazel/3). berg-i nevâ: berg ü nevâ.
- "Refîkumuz gam u yâr u tarîkimüz reh-i ışk" (24. gazel/9). gam u yâr: gam-ı yâr.
- "Hayl-i gamdan toldı dil sahrâsına girü terah" (39. gazel/1). gir ü terah: gerd-i terah.
- "Açdı bâl ü per urup tâvûs-zülfûn cilve-ger" (60. gazel/2). tâvûs-ı zülfûn (beliğ teşbih yapılmış).
- "Her zelîle dil musavver olmasun şîrîn lebin" (63. gazel/6)... . di müşâvir. Müşavir alt mısrada geçen Şavur'un mülayimidir.
- "Gine bir âşik yakar benzer dahı nârında yâr" (68. gazel/5). dahı: ruhı.
- "Ay doğar gibi yolundan görünür ârız-ı yâr / Yil esüp her kaçan ol zülf-i dilâvîz açılır" (101. gazel/5). yolundan: buluttan.
- "Cân tûtîsı ol la'l-i şeker yâra hevesdür" (147. gazel/2). şeker yâra: şeker-bâra.
- Câm-ı Cemdür la'li ki zülf ü dehânın gören" (287. gazel/6). Câm-ı Cem dir la'lüñe...
- "Hûn-ı hüsnünden eger eylemese şey'ullah" (289. gazel/3). Hân-ı hüsnünden eger eylemese şey' lillah".
- "Gönlüme zıkr-i şâm-ı saçuñ fikridür senüñ / Virdi ruhun medâyihidür vird-i subh-gâh" (292. gazel/4). şâm-ı saçuñ: şam saçuñ, virdi: verd-i.
- "Müşkil degül mi kişi ki yârinden ayrıla / Bir gün gele buluşa vü yâr niden ayrıla" (296. gazel/1). yâr niden: yarından.
- "Şehbâz-ı cân olmada gör ne al ider" (298. gazel/5). Şehbâz-ı cânı avlamada...
- "Âfitâb-ı hüsnüne oldı rakîb ebrû siyâh" (328. gazel/4). ebrû: ebr-i.
- "Kâdirün gör kudretin âb içre âteş-bârâdur" (92. gazel/2). âteş-bârâdur: ateş yaradur.
- "Giceme gündüz âfitâb oldı" (350. gazel/3). giceme: gice meh.

9. Metnin kuruluşu ile ilgili hatalar:

Bu bahiste nüshaların tam tespitinin yapılmadan metnin kurulmaya çalışılmasından murabbain gazeller içine alınmasına kadar edisyon kritik için "olursa olmaz" hususlardan sadece farklarla alakalı olanlardan bir kaçına işaret edeceğiz.

- "Didi kim anda hisâb u cevre hâsıl bağlanur" (70. gazel/5). Bu mısra'a fark olarak "hisab-ı cevri" verilmiş. Bu fark "doğru" olarak yukarıya alınmalıydı.

- "Kangı yıl esdi getürdi seni iy nûr-ı basar" (98. gazel/5). Bu mısraa fark olarak "iy"nin olmaması (tek nüshada) gösterilmiştir. Halbuki "iy"nin bulunmaması hem mana hem de vezin bakımından "fark" olarak değil "yanlış" olarak kabul edilmelidir.
- "Ne denlü dökse göz yaşın bagrum katı yuyılmaz" (199. gazel/5). "yaşın" kelimesine fark olarak bir nüshada "yaş" gösterilmiştir. "yaşın" vezni bozmaktadır. Fark doğru-asıl olarak metne alınmalı ve bu şekilde vezin düzeltilmeliydi.
- "Sordı ucuz mıdır "didi" dil od bahâsına" (295. gazel/2). didi kelimesinin bir nüshada "didiler" farkının olduğu yazılmış. "didiler" mısrada vezni bozduğundan fark olarak alınmaması gereken bir yanlıştır.

Netice olarak İbni Kemal'in Divan'ının tenkitli neşri değil de "İbni Kemal Divanından Seçmeler" olduğu müsellem olan bu kitabı ile ilgili tenkitlerimizi umarız Sayın Demirel hakkaniyetten sapmamaya çalışan tespitler olarak hoşgörü ile karşılar. İbni Kemal'in şiirlerini divan çapında olmasa bile tanıtan bu eser elbetteki faydadan hali değildir. Bizim tenkitlerimiz yazarın İbni Kemal'in Yusuf u Züleyha'sı üzerine yapmış olduğu doktora tezindeki⁶ takdire şayan ciddiyeti ve titizliği aramız ve bulamayışımız üzerine kaleme alınmıştır.

⁶ Mustafa Demirel, *Kemal Paşa-zâde'nin Yusuf u Zeliha'sı ve Dil Hususiyetleri*, İ.Ü. Basılmamış doktora tezi, İstanbul 1979.